

Rozvoj pokusných škol ve Zlíně

1. Prostředí

Eva Urbanovská

Proč byl právě Zlín jedním ze tří míst, kde bylo v roce 1929 rozhodnuto zřídit pokusnou diferencovanou měšťanskou školu?

Právě v průběhu dvacátých let, kdy v Československu sílily snahy o reformu a modernizaci školy, zaznamenalo město Zlín počátek neobyčejného vzestupu zejména díky rozvoji Baťových závodů a jejich racionálnímu a prozíravému vedení T. Baťou, který byl v r. 1923 zvolen také zlínským starostou. Město se pak velmi rychle stalo průmyslovým střediskem s možností slušného výdělků a tím pádem i výrazným přílivem obyvatelstva.¹

V souvislosti s migrační vlnou vzrostl i počet dětí, což se odrazilo v požadavku otevření nových tříd ve školách. Zároveň byla ze strany starosty i zlínského Spolku rodičů požadována reforma stávající školy, která již potřebám rodičů se moderního města naprosto nevyhovovala. Tomáš Baťa pojal do svého pracovního programu nejen zlepšení bydlení zlínského obyvatelstva, zřízení vodovodu, lázní, knihovny a čítárny, ale i vybudování dobrého školství. Reorganizace a modernizace školy se tedy stává pro Zlín a jeho podnikatelský charakter přímo nutností.

Je dokonce možné předpokládat, že vzhledem k podmínkám zlínského prostředí, značné samostatnosti v řešení otázek školské reformy a „budovatelské“ atmosféře by se školské pokusnictví ve Zlíně rozvinulo i v případě, že by nedošlo k hnutí pražskému.² Firma Baťa měla na kvantitativním a zejména kvalitativním rozvoji školství eminentní zájem mimo jiné i z toho důvodu, že si tak připravovala a vychovávala vlastní dorost, vysoce kvalifikované a schopné pracovníky, protože velká část absolventů zlínských škol zde nacházela uplatnění.

V tomto směru svědčí i tato skutečnost o racionálnosti, účelnosti a promyšlenosti, cílevědomosti, plánovitosti a schopnosti perpektivního myšlení představitelů firmy. Díky schopnosti vnímat a chápat svět globálně ve všech souvislostech a vzájemné podmíněnosti jevů chápali význam a dosah kvalitního školství vysoké úrovně pro rozvoj člověka samotného, pro zvýšení prosperity závodu, tím také pro zvýšení životní úrovně obyvatelstva, pro reprezentaci a cizinecký ruch, což ve svých důsledcích opět umožňuje další rozvoj průmyslu, výzkumu i školství a vzestup životního standardu a kulturní úrovně obyvatel. Proto se snažili nejen vytvářet optimální podmínky pro rozvoj vzdělávacích zařízení, ale sami jejich vznik iniciovali, plánovali, pro jejich projektování a výstavbu získávali ke spolupráci špičkové odborníky.

Zatímco do r. 1928 působily ve Zlíně pouze 2 školy obecné s 20 třídami a 811 žáky, 2 školy měšťanské se 13 třídami a 409 žáky a škola živnostenská,

byl v průběhu jednoho desetiletí ve Zlíně zbudován celý systém škol vzájemně na sebe navazujících a propojených od mateřské školy až po školu vysokou. Školy byly umístěny v komplexu nově vystavěných, moderně a účelně zařízených a špičkově bezkonkurenčně vybavených objektů. Výstavba škol a mimoškolních výchovně vzdělávacích a kulturních zařízení začíná stavbou budovy Masarykových škol, která byla dokončena v r. 1928 a kde byla od 1. 9. 1929 zřízena Pokusná diferencovaná škola měšťanská. Od té doby se značně rozšiřuje nejen síť základních, ale i odborných škol. V roce 1932 byly dokončeny budovy obecných škol Masarykovy a Palackého na Letné, v roce 1933 obecná škola na Zálešné, dále obecné školy v Prštném, na Kudlově a měšťanské školy v Malenovicích a ve Slušovicích, v roce 1934 obecné školy v Loukách a Salaši, v roce 1937 pak obecné školy na Dilech a měšťanská škola na Zálešné. V letech 1935–1937 byly vystavěny pokusné obecné a měšťanské školy v Otrokovicích-Bařově. V průběhu 30. let pokračovala a byla dokončena výstavba tzv. školní čtvrti, ve které kromě Masarykových škol s nově zbudovanou aulou byla v únoru r. 1935 slavnostně otevřena nová tělocvična, později pak školní hřiště a bazén.³ Kromě obecných a měšťanských škol, které měly ve Zlíně vesměs pokusný charakter, se zde rozvíjí nové typy škol. V důsledku praktických potřeb znalosti cizích jazyků byla z podnětu Bařových závodů a Spolku rodičů v r. 1934 zřízena jinojazyčná (cizojazyčná) soukromá měšťanská škola, která se vnitřně členila na tři větve: anglickou, německou a francouzskou. (V roce otevření školy byla pro ni dokončena nová budova.)⁴ Přípravkou pro zájemce o tuto školu se měla stát 4. a 5. třída obecné školy.

V roce 1933 byla zahájena činnost městské hudební školy, která vytvářela podmínky pro rozvoj nadaných dětí, ale také měla za úkol probouzet zájem o hudbu a zpěv. Postupně se stala střediskem organizování pravidelného koncertního života.⁵

Obrovského rozkvětu dosáhlo ve Zlíně i školství střední.

Největší počet mladých lidí nejen ze Zlínska vychovávala známá Bařova škola práce (otevřena r. 1925), která byla vnitřně diferencovaná podle oborů, jež firma potřebovala. Tato škola měla tři na sebe navazující stupně: stupeň základní (příprava pro práci v provozech), mistrovská škola a vyšší průmyslová škola, přičemž druhý a třetí stupeň mohli navštěvovat jen nejlepší absolventi stupně předchozího.⁶

V průběhu 30. let se kvantitativně i kvalitativně rozvíjí i živnostenská škola pokračovací, existující ve Zlíně od roku 1884. V roce 1931 jí byla předána do užívání nově vystavěná budova, která mimo jiné umožnila další z odbornování výuky učňů.⁷

V r. 1935 byla zřízena Veřejná městská odborná škola pro ženská povo-

lání, která zahrnovala dvouletou ženskou odbornou školu, pokusnou dvouletou ženskou odbornou školu, živnostenskou pracovnu pro šití šatů a různé kurzy.⁸

První a nejstarší střední školou zakončenou maturitou byla ve Zlíně obchodní akademie, jež se vyvinula z původní pobočky Obchodní akademie v Uherském Hradišti (v r. 1934) postupně v samostatnou Obchodní akademii T. Bati pro zahraniční obchod (v r. 1937).⁹

Další střední školou a první všeobecně vzdělávací střední školou ve Zlíně se stalo Spolkové reálné gymnázium, které bylo zřízeno z iniciativy Spolku rodičů ve Zlíně v r. 1936. Do té doby je město Zlín ani firma Baťa nepostrádali. Projevil se zde určitý utilitarismus a navíc funkci nižší střední školy plnila tehdy jedna z větví Masarykovy pokusné diferencované měšťanské školy, v jejíž budově bylo gymnázium v prvních dvou letech umístěno. Později bylo přestěhováno do tzv. Studijního ústavu.¹⁰

Studijní ústav spolu s Vyšší lidovou školou T. Bati a Školou umění byly zcela novými typy vzdělávacích zařízení. Jejich vznik souvisel rovněž s rozvojem města a prosperitou Baťových závodů a byl vyvolán jejich potřebami.

Vyšší lidová škola T. Bati byla zřízena r. 1932 jako nadstavbové zařízení, které mělo poskytovat všem jak všeobecné vzdělání, tak i speciální vědomosti a dovednosti a rozvíjet mravní a duševní síly jedince. Výuka probíhala ve formě přednáškových cyklů a kurzů v prostorách pokusných škol ve Zlíně.

Studijní ústav T. Bati ve Zlíně zahájil svou činnost v r. 1935 jako zařízení pro další vzdělávání dospělých a poskytování poznatků, které nejsou v programu odborných škol. Školení a kurzy měly probíhat ve čtyřech stupních (čtvrtý stupeň byl určen pro absolventy vysokých škol). Při vzdělávání měl být uplatňován co nejužší vztah mezi teoretickými poznatky a potřebami praxe a posluchači měli mít příležitost ověřovat si získané poznatky. Pro tyto účely musel být ústav dokonale vybaven špičkovým zařízením. Byly vybudovány rozsáhlé sbírky, založena knihovna, čítárna a studovny, zřízeny posluchárny, cvičné a speciální laboratoře. V rámci ústavu pracovala tři oddělení: pedagogické, národohospodářské a studijní ústav hospodářské spolupráce. Nejaktivnější bylo ve své činnosti oddělení pedagogické, jehož práce prolínala celým ústavem.

Posledním typem školy, který se ve Zlíně ve 30. letech vytvořil, byla Škola umění. Měla mezi zlínskými školami zcela výjimečné postavení, měla vysokoškolský charakter. Vznikla v r. 1939 mimo jiné také z potřeby vychovat průmyslové výtvarníky, jejichž přípravě se v Československu nevěnovala pozornost. Na této škole vyučovali vysoce kvalifikovaní odborníci, vysokoškolské učitelé i mladí talentovaní umělci.¹¹

Všechny výše uvedené školy byly spojeny v jeden vzájemně podmíněný

celek, systém celoživotního vzdělávání, v němž se prolínaly rysy státního a soukromého školství, pronikal reformní duch, uplatňovaly se nové progresivní metody pedagogické práce. Všechny školy byly materiálně (ale nejen materiálně) podporovány Spolkem rodičů a firmou Baťa. (Prostřednictvím Spolku rodičů byly učitelům vypláceny odměny za tzv. vícepráci z prostředků, které poskytovala firma Baťa, která také přispívala výrazně na podpory sociálně slabším žákům a pomáhala každoročně uhradit plné skutečné náklady na provoz zlínských škol.¹²)

Pro uskutečnění reformních návrhů byla (a to platí i v současnosti) nutná podpora ze strany školských úřadů.

Podle vyjádření Stanislava Vrány sice iniciativní návrhy na úpravu a zlepšování pedagogické práce vycházely ponejvíce od členů učitelského sboru, ale Ministerstvo školství a národní osvěty i zemská školní rada v Brně a okresní školní výbor byly pokusům příznivě nakloněny a odůvodněným žádostem vyhověly.¹³

Pozitivní výsledky zlínského pokusného školství ovlivnila jistě nejen skutečnost vlastní přímé finanční, materiální i ideové podpory ze strany Baťových závodů, ale i celková atmosféra města naplněná novátorstvím, rychlým pracovním tempem, ale také dostatečným prostorem pro seberealizaci a rozvoj kreativity.

Nezanedbatelným faktorem byla také sociální struktura obyvatelstva, nadstandardnost životních podmínek, kulturní úroveň a celkový způsob života. Rodiče mohli svým dětem poskytnout potřebné pomůcky, zaplatit výlohy se školou a vzděláním spojené. Stanislav Vrána hovoří dokonce o náročnosti a jisté zhýčkanosti zlínských dětí, která vyúsťuje v domýšlivost a sklony k přezírání slabších.¹⁴ Děti z rodin na vyšší ekonomické úrovni byly proto záměrně vedeny k pomoci dětem ze sociálně slabších poměrů.

Plánovitá a zracionalizovaná práce v Baťových závodech měla nesmírný vliv na rodiny a děti zlínských občanů. Významný vliv na uskutečnění výchovných záměrů měl rovněž život dětí v pěkném, čistém, účelně a vkusně zařízeném prostředí a vlastní příklady chování a jednání zlínských osobností.¹⁵

Zlínské pokusné školy měly tedy pro svou činnost zajištěny optimální podmínky. Tato skutečnost však vyvolávala i nevoli v řadách ostatní pedagogické veřejnosti a snahy o ubírání zásluh na úspěších, kterých zlíňští učitelé dosahovali ve své pedagogické práci. Domnívám se však, že právě pokusné školy — vzhledem ke svému postavení a funkci, jak byla vymezena oproti funkci škol reformních a normálních — mají pracovat v optimálních podmínkách, aby mohly nerušeně ověřovat platnost a životaschopnost daných principů a věnovat veškeré úsilí hledání optimálních cest ve výcho-

vě a vzdělání. Povinností veškeré veřejnosti pak je tyto podmínky zajistit. V podmínkách, které nedosahují ani standardní úrovně a v jakých pracovaly například pražské pokusné školy, není možné dosáhnout celkově pozitivních výsledků. Myslím si, že je právě důležité ukázat, čeho všeho je možné za optimálních podmínek ve výchovně-vzdělávací činnosti dosáhnout a jaký mají tyto výsledky dosah v dalším životě regionu, státu, aby byla i společnost k vytváření takových podmínek motivovaná.

2. Postoje veřejnosti k reformnímu úsilí a názory jejích představitelů na výchovu

Zlínští občané včetně rodičovské veřejnosti se k reformě a k činnosti pokusných škol vyjadřovali vesměs pozitivně, přestože se samozřejmě i zde vyskytly určité výhrady. Celková atmosféra města Zlína vytvářela příznivé klima pro realizaci reformních snah.

Představy vedení firmy Baťa a vůdčích osobností veřejného života ve Zlíně o úloze školy, cílech a úkolech vzdělávání se překvapivě shodovaly s ideami a základními principy Příhordova pojetí reformy školy. Soudíme, že tomu tak bylo hlavně proto, že Příhoda i Baťa byli podobného smýšlení, zaměření, nechali se inspirovat stejnými příklady a čerpali ze stejných pramenů.

Školskou reformu chápali jako prostředek k výchově nového lepšího a dokonalejšího člověka. Nejen T. Baťa, ale posléze i J. A. Baťa a D. Čipera byli přesvědčeni, že podmínkou pro zabezpečení blaha rodiny, národa a vlasti je pravé vzdělání ve spojení s pracovitostí a prozíravou plánovitostí. Šlo jim zejména o vybudování školy životné.

T. Baťa ve svých projevech vyslovoval důvěru v moc výchovy. Věřil, že výchova pomáhá budovat „veliké lidi“, kteří jediné mohou vykonat „velikou práci“. Je ale nutné, aby veškeré učení mělo nějaký cíl, aby k něčemu sloužilo. Člověk pak tento cíl má znát, má vědět proč se čemu učí a ověřovat si, nakolik se vytčenému cíli přiblížil. T. Baťa vysoce vyzvedal význam skutečné práce, jež je podle něho nejlepší metodou učení, a význam vlastní zkušenosti. Jestliže má člověk něco dokázat, musí v sobě rozvíjet schopnost pracovat samostatně, ale také rozvíjet vzájemnou spolupráci. Zároveň je ale nutné rozvíjet schopnost ovládat se a návyk stálé sebekontroly.

Mají-li mít získané vědomosti nějaký význam pro vytváření blahobytu, je také podle J. A. Bati nezbytné usměrnit povahu budoucích občanů. Přitom rozhodující význam při utváření charakteru připisoval školní výchově. Škola má podle jeho názoru pečovat o posilování zdravého sebevědomí, vyznamenávat průbojnost, chválit statečnost, budit ctižádost, odměňovat pracovitost a podporovat vytrvalost.

Podobně Dominik Čipera, starosta Zlína, vycházel z přesvědčení, že malý národ se udrží jen vysokou kvalitou každého jednotlivce a spoluprací, založenou na vzájemné věrnosti. Proto vidí prvořadý úkol výchovy ve vyhledávání nadaných lidí a rozvíjení dovednosti a ochoty pracovat, dále ve vedení k svobodě i ukázněnosti, ctizádosti i spolupráci. Mladí lidé by si ve škole měli osvojit nejen sumu vědomostí, ale především cestu, metodu získávání potřebných vědomostí.¹⁶

Poznámky a literatura

1. Blíže k přírůstku obyvatelstva viz Wicherek, J.: Školy a vzdělávací činnost na Zlínsku ve dvacátých a třicátých letech. Část I. AM, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 1992, str. 8.
2. Tuto otázku nastoluje Růžena Váňová v publikaci Kozlík, J.: Principy a praxe na pokusných školách ve Zlíně 1929–39. (Rukopis.) Praha 1993, s. 89.
3. viz: Podnikový archiv Svit (PAS)-Zlínská stavební-72, PAS-II/8-bl. 207-37B
4. viz: PAS-II/8-bl. 208-37E
5. viz: Wicherek, J.: Školy a vzdělávací činnost na Zlínsku ve dvacátých a třicátých letech. AM, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 1992. Část I., str. 23–25.
6. viz: Klega, V.: Příprava továrního dorostu a další profesní vzdělávání u firmy Baťa, a.s. Zlín, v letech 1894–1945. Krajský pedagogický ústav Prešov, 1991.
7. viz: Wicherek, J.: Školy a vzdělávací činnost na Zlínsku ve dvacátých a třicátých letech. AM, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 1992. Část II., s. 8–11.
8. tamtéž, s. 16–17.
9. viz: Wicherek, J.: Školy a vzdělávací činnost na Zlínsku ve dvacátých a třicátých letech. AM, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 1992. Část II., s. 1–3.
10. tamtéž, s. 4–7.
11. viz: Wicherek, J.: Školy a vzdělávací činnost na Zlínsku ve dvacátých a třicátých letech. AM, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 1992. Část III., s. 3–22.
12. Celková částka finančních příspěvků na školy za rok se pohybovala v rozmezí 1–2 milionů korun. Např. v r. 1936 činil příspěvek fy Baťa 2 145 724,50 Kč.
viz: PAS-II/5-inv. č. 24
13. Vrána, S.: Deset let pokusné práce na měšťanských školách ve Zlíně 1929–1939. Zlín, 1939, s. 13.
14. tamtéž, s. 14.
15. Svědectví o tom podávají slohové práce a články zlínských dětí uveřejněné ve výročních zprávách Masarykovy pokusné měšťanské školy v časopise Mladý Zlín i výpovědi pamětníků. Viz např.: Jiřina Běličová-Horáková: Vzpomínám na svá zlínská školská léta. In.: Kozlík, J.: Principy a praxe na pokusných školách ve Zlíně 1929–39. (Rukopis.) Praha 1993, s. 65.
16. Deset let pokusné práce na měšťanských školách ve Zlíně. Zlín 1939.